

Юрій Кононенко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0003-3703-7774

Сергій Жолос,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0002-0001-5523

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-42-2>

УДК 321.01: 340.12: 323.27: 342.729

Держава і революції. Частина II. Політико-правові уроки буржуазно- демократичних і соціалістичних революцій Нового часу

Постановка проблеми. У сучасності прийнято ідеалізувати різноманітні акції непокори та протести, бунти, повстання, революції і т.ін. та вважати героями їх учасників. Маса сприймають революціонерів як «своїх», вихідців із народу, відважних героїв і хоробрих патріотів, які самовіддано борються проти тиранії мерзеної влади і соціальної несправедливості... При цьому занадто оптимістичні оцінки повстань минулих часів надихають маси та сприяють популярності революційного

шляху перетворень і в наш час. Разом із тим у результаті здійснення революції чомусь «світле майбутнє» настає далеко не завжди. Таким чином, важливою задачею сучасної політико-правової науки є розкриття справжнього ества революцій та виявлення їхнього деструктивного впливу на життя суспільства, для чого, насамперед, варто засвоїти політико-правові уроки буржуазно-демократичних і соціалістичних революцій Нового часу, чому, власне, і присвячується ця стаття.

Аналіз досліджень і публікацій. Загалом проблематики революції торкається безліч праць філософського, політичного, правового, історичного характеру, однак у межах цієї статті нас цікавитиме не тільки теоретичний, але й фактологічний матеріал щодо вибраної теми, тому першочергове значення у цьому контексті належить таким авторам, як М.О. Бердяєв, Е. Берк, Ж. Боден, П. Губер, К.В. Душенко, Дж. Елліс, Б. Жєнтара, І. Ігнатович, Л.С. Камінський, Дж. Кєньйон, А.І. Кормич, З. Ландау, С.Р. Лях, Ж.К. Мартен, А. Мончак, С.О. Новосельський, Дж. Олмейєр, Павло Алеппський, Р. Палмер, Платон, М. Рей, Б.В. Соколов, П. Сорокін, А. де Токвіль, А.В. Холланд, Н.М. Хома, Ж. Хюссєне та ін.

Формулювання цілей статті. З'ясування справжнього ества та наслідків революцій видається немислимим без засвоєння історичного та політико-правового досвіду Голландської революції 1566–1648 рр., Англійської революції 1640–1649 рр., Французької Фронди 1648–1653 рр., Української революції та Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького 1648–1657 рр., Руїни 1657–1687 рр., Шведського Потопу у Рєчі Посполитій 1655–1660 рр., Французької революції 1789–1799 рр., революційних та наполеонівських воєн, Громадянської війни в США 1861–1865 рр., російських революцій 1917 р. та Громадянської війни 1917–1922 рр., революцій 1918 р. в Австро-Угорщині та Німєччині та ін. Тому у межах цієї статті нашою основною цїллю є виявлення істинного ества і наслідків революцій та досягнення основних політико-правових уроків, які були даровані суспільству цїною величезних людських жертв і матеріальних втрат під час буржуазно-демократичних і соціалістичних революцій Нового часу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто сказати, що жодна революція не зробила нікого

щасливішим, про що красномовно свідчать практично усі революції, що мали місце в історії.

Апологети революцій стверджують, що Англійська буржуазна революція або Громадянська війна в Англії середини XVII ст. була вельми прогрєсивним явищем, адже призвєла до переходу від феодального до буржуазного ладу та навіть до встановлення рєспубліки у 1649–1660 рр. Разом із тим не слід забувати і про судилище та страту короля Карла I, розорєння країни, встановлення диктатури О. Кромвєля, вельми красномовним епізодом якої було спустошення Ірландії, коли «за наказом Кромвєля ірландські міста та замки бралися штурмом, причому винищувався не тільки гарнізон, але й усе католицьке населєння, включаючи жїнок та дїтей» [1, с. 235]. Проф. Дж. Олмейєр зазначає: «Під час конфлікту, в Англії та Уєльсі близько 85 тис. осіб загинули в боях, ще 127 тис. загинули поза бойовими дїями (у т.ч. бл. 40 тис. цивільних). Боротьба в Шотландії та Ірландії, де населєння становило приблизно п'яту частину населєння Англії, була ще жорстокїшою. У Шотландії загинуло близько 15 тис. мирних жителїв, а ще 137 тис. мирних жителїв Ірландії цїлком могли загинути в результатї воєн. Загалом майже 200 тис. людей, або приблизно 2,5 відсотка цивільного населєння, втратили своє життя прямо чи опосередковано внаслідок Англійської громадянської війни протягом цього десятилїття, що робить Громадянські війни, мабуть, найкривавїшим конфліктом в історії Британських островїв» [2; 3].

Таким чином, по-перше, громадянську війну, найкривавїший конфлікт на території держави за всю її історію, повалєння законної влади, спустошення країни, загибель сотєнь тисяч людей (кїлькох відсотків населєння), рєлігїйний фанатизм, терор та диктатуру О. Кромвєля дуже важко

назвати прогресивними явищами, а по-друге, неспроможність наступників Лорда-Протектора управляти країною іншими методами мала цілком закономірним наслідком реставрацію монархії Стюартів у 1660 р.

Зазначимо, що полум'я революції може легко перекинутися з однієї країни на іншу, і навіть відносно невинні забавки, пов'язані з антиурядовими заворушеннями, тим не менше можуть призвести до громадянської війни та залучення іноземних військ у внутрішній конфлікт. Так, карикатурним відзеркаленням Англійської революції у Франції вважається Фронда 1648–1653 рр. [4, с. 813–815], що, однак, не завадило їй розпочатися військовою памфлетів, а закінчитися відомою битвою в Сент-Антуанському передмісті Парижу 2 липня 1652 р., в якій обидві сторони під командуванням кращих полководців Франції епохи Людовіка Великого – війська Фронди під проводом принца Конде та урядові війська віконта де Тюренна – зазнали тяжких втрат.

Говорячи про революційні події середини XVII ст., не можна оминати увагою й український досвід. У вітчизняній історичній та політичній науці прийнято із захопленням говорити про Національно-визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. та про Українську Козацьку державу 1649–1764 рр. Віддаючи належне політичному та військовому генію українського народного героя – польського шляхтича гербу Абданк Богдана Хмельницького, разом із тим не слід забувати, до яких наслідків призвела Хмельниччина. Сучасник тих драматичних подій, архідиякон Павло Алеппський згадував: «Скільки ляхів перебили козаки! Сотні тисяч з жінками і дітьми, не залишаючи з них жодного... Що стосується породи жидів та вірмен, то їх зовсім винищили...» [5, с. 33, 40].

З'ясувати точну чисельність загиблих під час Визвольної війни 1648–1657 рр. з очевидних причин майже неможливо. Більшість джерел обмежуються абстрактними згадками про «численні жертви і руйнування» [6, с. 81]. Проте зрозуміло, що йдеться про сотні тисяч осіб із кожного боку.

Крім численних жертв, які мали місце, наступним суспільним потрясінням після повстання Б. Хмельницького стала політична криза Гетьманщини – Руїна 1657–1687 рр. Ця історична епоха ознаменувалася послабленням Української держави, боротьбою старшинських угруповань, втручанням сусідніх держав, занепадом визвольних ідей, розчленуванням України, занепадом державності. У той період від воєнних дій, епідемій, захоплення в яsir та переселень втрати населення становили близько 65–70% усіх українців (3–3,5 млн осіб від бл. 5 млн населення українських земель Речі Посполитої). У Правобережній Україні втрати досягали 85–90%. Руйнувань зазнали майже всі міста України [7, с. 512–515].

Гадаємо, що тотальне спустошення та принесення в жертву 2/3 українського народу є явно надмірною і жахливою ціною.

Зазначимо, що приписування Хмельниччині та Руїні «хеппі-енду» у вигляді утворення Української козацької держави 1649–1764 рр. є видаванням бажаного за дійсне: той факт, що І. Мазепу у 1709 р. підтримали лише кілька тисяч козаків, замість обіцяних Карлу XII п'ятдесяти тисяч, красномовно свідчить, що вже на початку XVIII ст. ідея незалежної Української держави не сприймалася всерйоз навіть тогочасною українською елітою – козацтвом, і більшість населення, побоюючись повторення жахів Руїни, загалом лояльно ставилася до влади московського царя, хай навіть і дещо деспотичної. До того ж прихильники

теорії існування Української козацької держави зазвичай зараховують її зникнення до 1764 р., коли Катерина II розчерком пера ліквідувала автономію Гетьманщини і саму посаду гетьмана (що у XVIII ст. неодноразово траплялося і раніше), що є свідченням цілковитої залежності останніх від волі російських монархів, тобто вказує на відсутність такої ключової ознаки державності, як суверенітет. Отже, епоха козацтва, безперечно, є однією з найбільш героїчних та яскравих сторінок нашої історії, однак було би явним перебільшенням називати Гетьманщину суверенною державою.

При цьому справжній зміст Переяславської Ради та Березневих статей 1654 р., щодо яких не вщухає полеміка вже майже чотири століття, насправді не має жодного значення ще з другої половини XVII ст.: після 1654 р. доля України неодноразово визначалася такими актами міжнародно-правового характеру, як Віленське перемир'я 1656 р., Раднотський договір 1656 р., Корсунський договір 1657 р., Гадяцький трактат 1658 р., Переяславські статті 1659 р., Слободищенський трактат 1660 р., Батуринські статті 1663 р., Московські статті 1665 р., Підгаєцька угода 1667 р., Андрусівське перемир'я 1667 р., Глухівські статті 1669 р., Корсунська угода 1669 р., Острозька угода 1670 р., Конотопські статті 1672 р., Бахчисарайський мирний договір 1681 р., Вічний мир 1686 р., Коломацькі статті 1687 р., Московські статті 1689 р. та ін., кожен з яких, врегульовуючи той самий предмет між певними комбінаціями тих самих суб'єктів, фактично скасовував усі попередні.

Хмельниччина дорого коштувала і Польщі: окрім загибелі сотень тисяч поляків від козацьких шабель, під час Шведського Потопу 1655–1660 рр. Польща була жахливо спустошена, обидві її столиці – Краків та Варшава – були

захоплені ворогами, а загалом, за підрахунками польських істориків, вторгнення шведської армії та її союзників (Бранденбург-Пруссія та Трансільванія) призвело до втрати 25% населення в чотирьох основних польських провінціях: Малопольща втратила 23% населення, Мазовія – 40% у селах та 70% у містах, Великопольща – 50% у селах та 60% у містах, Королівська Пруссія втратила близько 60% свого населення [8, с. 233]. У подальшому Річ Посполита так і не змогла оговтатися від подій Хмельниччини та Потопу, що вкупі зі слабкістю виборної монархії, сваволею магнатів та правом шляхти на розкоші і конфедерації призвело Річ Посполиту до загибелі наприкінці XVIII ст.

Вельми повчальним також є і трагічний досвід Французької революції 1789–1799 рр., який вчить, що будь-яка революція, включаючи Французьку, – це злочинне посягання на державний лад, що призводить до жахливих наслідків. Коли законність, порядок і здоровий глузд поступаються місцем революційній доцільності, неодмінно виникає безліч питань. Хіба не мала місце узурпація влади, коли 17 червня 1789 р. делегати Генеральних штатів від третього стану проголосили себе Національними зборами? Хіба не можна вважати правомірною спробу Людовіка XVI силою розігнати купку самозванців? Хіба є законними акти Установчих зборів, Законодавчих зборів та Національного конвенту, якщо вони прийшли до влади в незаконний спосіб? З погляду сучасності, захоплення і зруйнування Бастилії (державна установа, пам'ятка архітектури XIV ст.) 14 липня 1789 р. є звичайним злочином. Або чи був Людовік XVI тираном, якщо в головній політичній в'язниці держави, Бастилії, було лише 7 в'язнів? Хіба не є злочином страта короля і королеви у 1793 р.? Чи були бунтівниками роялісти Вандейського і

Вандем'єрського повстань? Чи виправдані мільйонні жертви Терору, голоду, епідемій, Революційних та Наполеонівських воєн?

За часів Якобінського терору 1793–1794 рр. близько 17 тис. осіб були страчені за вироком суду. Кількість людей, убитих поза судовою процедурою, ніколи не буде точно встановлена, але має бути набагато більшою. Сотні тисяч людей були заарештовані, і багато з них померли у брудних в'язницях. Близько 150 тис. осіб стали емігрантами [9, с. 165]. Тому недаремно Платон вчив, що демократія веде до тиранії [10, с. 262]. У той же час лише 9% жертв були дійсними ворогами революції [11, с. 311], та й більшість із них явно не заслужили на смерть. Загальна кількість жертв Французької революції невідома. Близько 200 тис. осіб (роялістів і республіканців) загинули тільки під час Вандейської війни 1793–1796 рр. [12; 13, с. 504]. Також сотні тисяч осіб загинули від голоду, епідемій і Французьких Революційних війн. П. Сорокін вказує, що загальні втрати Французької революції та Революційних війн у 1789–1801 рр. становлять 1 млн 400 тис. осіб [14].

Загальновідомо, що Термідоріанський переворот 27 липня 1794 р. призвів до падіння М. Робесп'єра та припинення Якобінського терору. У період Директорії (1795–1799 рр.) дуже поширеними стали корупція, банківські спекуляції, фінансове шахрайство, зубожіння народу Франції [11, с. 312].

Отже, загалом, оцінюючи Французьку революцію, засновник ідеології консерватизму Е. Берк влучно зазначив: «Франція купила злиденність ціною злочину» [15; 16, с. 105]. За Е. Берком, звичаї, цивілізація, все прекрасне в Європі впродовж віків залежали від духу рицарства та релігії. Дворянство і духовенство зберігали їх навіть у смутні часи, а держава, спираючись на них, міцніла та розвивалася.

«Без цих старих фундаментальних принципів, без благородства і релігії на що перетвориться нація грубих, неосвічених, лютих і в той же час злидених та огидних варварів, що позбавлені релігії, честі, чоловічої гордості, таких, що нічого не мають у сучасності і ні на що не сподіваються в майбутньому?» [15; 16, с. 154, 155]. Мислитель із сумом пише: «...вік рицарства минув. За ним прийшов вік софістів, економістів, конторників, і слава Європи згасла назавжди» [15; 16, с. 151].

Під час Перевороту 18 брюмера, 9 листопада 1799 р., владу захопив Наполеон. Нова Конституція Франції 1799 р. (Конституція VIII року) розділила законодавчу владу між 4 (!) різними органами – Державною Радою, Трибуналом, Законодавчим корпусом і Сенатом, – що фактично паралізувало її, і т.ч. було встановлено диктатуру Наполеона [11, с. 313]. Цей приклад свідчить, що надмірний розподіл влади призводить до її неефективності та колапсу. Тому зазначимо, що утворення в сучасній Україні безлічі нових антикорупційних органів (НАЗК, НАБУ, ДБР, САП, Вищий антикорупційний суд тощо) матиме схожий ефект: поки нові і старі органи боротимуться за владу, корупція процвітатиме.

За часів Революції та Наполеонівських війн у Франції було ухвалено 8 конституцій (конституції 1791 р., I року (1793), III року (1795), VIII року (1799), X року (1802), XII року (1804), Хартія 1814 р. Людовіка XVIII, наполеонівський «Додатковий акт до конституцій Імперії» періоду «Ста днів»). Проте ще у XVI ст. Ж. Боден писав, що при демократії багато законів, а загальна справа знаходиться в занепаді [17, с. 56]. Тому прийняття купи нових законів лише породжує колізії, знижує їх ефективність і демонструє хаос у країні.

Австрія, Пруссія, Росія, Британія та інші держави негативно сприйняли Французьку революцію, й, як

наслідок, у 1792–1799 рр. мали місце Революційні війни, які переросли в Наполеонівські у 1800–1815 рр. Отже, вся Європа не знала спокою у цей період. Оцінка французьких втрат у Наполеонівських війнах коливається від 500 тис. до 3 млн [18, с. 13]. Дж. Елліс пише, що Франція втратила убитими в боях, померлими від ран і від епідемій у військах 1,4 млн осіб у 1792–1815 рр., у т.ч. 916 тис. (або 65%) в період Імперії. Загальна кількість загиблих в усіх європейських арміях становить 3 млн осіб у період Революційних та Наполеонівських війн (з них 65%, або 1,95 млн, у період Імперії). Також загинув 1 млн цивільних [19]. Отже, «Свобода, рівність, братерство», принесені Французькою революцією та її наслідками, коштували Європі мінімум 4 млн життів.

Як відомо, у 1804 р. Наполеон проголосив себе імператором, а у 1810 р., для зміцнення своїх династичних прав, одружився з дочкою імператора Священної Римської імперії (з 1806 р. – Австрії) – Марією-Луїзою Австрійською. Тому фактично у Франції було відновлено монархію ще за 10 років до реставрації Бурбонів.

Таким чином, маємо всі підстави говорити про несумірність втрат і здобутків революції. П. Губер зазначав, що багато пережитків Старого порядку залишилися і після революції та розвіли після реставрації Бурбонів у 1815 р. [20, с. 245–247]. Р. Палмер писав, що «через півстоліття після 1789 р. <...> умови у Франції були би такими самими й у тому випадку, якби ніякої революції не відбулося» [21, с. 253–254]. А. де Токвіль писав, що крах Старого порядку відбувся би без всякої революції, але тільки поступово [22; 23].

Також додамо, що Франція не знала спокою упродовж всього ХІХ ст., адже після Французької революції та Наполеонівських воєн на неї чекали попереду Реставрація

Бурбонів, Липнева революція 1830 р., Революція 1848 р., переворот 1851 р. та встановлення Другої імперії Наполеона ІІІ, Франко-Прусська війна 1870–1871 рр., Паризька Комуна 1871 р. та інші перипетії.

Не менш повчальний приклад дає нам і Нідерландська революція 1566–1648 рр. (т.зв. «Вісімдесятирічна війна»), що була пов'язана з війною проти Іспанії, підсумок якій через багато десятиліть підвів лише Вестфальський мир 1648 р. Зауважимо, що основні бойові дії закінчилися лише на початку ХVІІ ст., коли країну було остаточно спустошено і в обох сторін закінчилися гроші, щоб платити солдатам-найманцям [1, с. 186–187], при цьому впродовж наступних століть практично в усіх європейських конфліктах Фландрія залишалася улюбленим театром військових дій. Завдяки Нідерландській революції три покоління людей не знали спокою, на їхній землі фактично йшла громадянська війна, обтяжена іноземною інтервенцією та релігійним протистоянням між католиками і протестантами, в результаті чого державу було розколото на Республіку Об'єднаних провінцій (здобула незалежність, нині це Нідерланди) та Південні Нідерланди (зазнали найбільшого спустошення, однак були утримані Габсбургами, нині це Бельгія). За іронією долі, у наш час і Бельгія, і Нідерланди є успішними державами з приблизно однаковим рівнем розвитку, отже, насправді, Нідерландська революція 1566–1648 рр., з її спустошеннями, 80-річною різаниною, загибеллю сотень тисяч людей в історичній перспективі нічого не дала цим країнам.

Кілька слів варто сказати і про російську революцію та Громадянську війну 1917–1922 рр. Як відомо, у 1917 р. Лютнева революція повалила царизм, а Жовтневий переворот привів до влади більшовиків. Однак заради справедливості слід згадати, що в жовтні 1917 р.

більшовики змели лише Тимчасовий уряд, а не законну монархічну владу, яка була повалена в процесі Лютневої революції ще у березні 1917 р. Тобто більшовики були одним із політичних угруповань, які вже після повалення монархії боролися за владу з іншими угрупованнями, легальність і легітимність яких є вельми сумнівною. Втім, як і варто було очікувати, революційні події 1917 р. призвели до Громадянської війни 1917–1922 рр., характерними рисами якої стали іноземна інтервенція, Червоний та Білий терор, економічна розруха, голод, епідемії, втрата територій (Польща, Фінляндія), загибель 10 млн. осіб [24].

Не слід забувати і про те, що масові заворушення та революції вельми часто призводять до громадянської війни: варто згадати події в Нідерландах у XVI–XVII ст., події в Англії середини XVII ст., Хмельниччину та Руїну XVII ст., громадянську війну у Вандеї 1793–1796 рр. за часів Французької революції, Громадянську війну в Росії 1917–1922 рр. (та й сучасні громадянські війни в Лівії та Сирії) тощо.

Зазначимо при цьому, що найбільш небезпечним різновидом війни є, безперечно, громадянська. Зауважимо, що війна із зовнішнім ворогом може мати певний сенс, натомість громадянська війна – це завжди безглузда бійня та руйнація. Перемога в загарбницькій війні дає змогу збільшити територію та могутність держави, перемога в оборонній – зберегти свій народ та територіальну цілісність держави, при цьому в обох випадках, втрати держави-переможниці у війні певною мірою компенсуються завоюванням території переможених, обкладенням їх контрибуцією та зростанням впливу на міжнародній арені, та й сама така війна, в ідеалі, ведеться «малою кров'ю на чужій землі». Натомість громадянська війна завжди призводить до невинуватених тяжких втрат, які неможливо компенсувати, оскільки вона ведеться

«великою кров'ю на своїй землі», а загарбати чужі території чи обкласти когось даниною виявляється в принципі неможливо. У цьому контексті слід згадати, для прикладу, що найбільша кількість американців загинула не у війнах із зовнішніми ворогами, а у Громадянській війні 1861–1865 рр., причому загальні втрати США у ній перевищили їх втрати у двох світових війнах, разом узятих [1, с. 343]. І це при тому, що в ту епоху та в тій війні ще використовувалися димний порох, капсульна та навіть гладкоствольна дульнозарядна зброя! Зрозуміло, що такого роду війна була би набагато більш жорстокою та руйнівною, якби вона відбулася у XX ст. Додамо, що одним із закономірних наслідків Громадянської війни в США 1861–1865 рр. (так само, як і війни в Афганістані та розпаду СРСР) став кричущий розгул злочинності в епоху Дикого Заходу (1860–1890-ті рр.), коли маса озлоблених демобілізованих солдатів і розорених війною людей почали зброєю відстоювати свої інтереси на західних територіях, слабо контрольованих державною владою.

Таким чином, історичний досвід переконливо свідчить, що збереження єдності держави та забезпечення правопорядку після громадянської війни можливі тільки у разі встановлення в державі диктаторської влади, адже тільки тиранічне правління, як це не парадоксально, може знову згуртувати мільйони озброєних мешканців різних провінцій та людей різних соціальних класів, які ще нещодавно безжально вбивали одне одного.

Зазначимо, що так само вельми трагічні наслідки потягли й інші революції наприкінці Першої світової війни: у 1918 р. розпалася Австро-Угорська імперія та Німецька імперія. При цьому ні Австрія, ні Угорщина, ні жодна з новоутворених на їхніх руїнах держав вже ніколи не відігравали провідної ролі у світовій політиці, та

й розпад самої держави не несе нічого доброго для її населення. Своєю чергою революція 1918 р. не тільки знищила кайзерівську Німецьку імперію, але й сприяла загостренню політичної та економічної кризи, розквіту радикальних ідеологій, зокрема нацизму, та приходу до влади А. Гітлера у 1933 р.

Разом із тим із певних причин революції і повстання відбувалися, відбуваються і, мабуть, відбуватимуться і надалі. І в цьому контексті слід згадати вислів видатного мислителя М.О. Бердяєва: «Революція є догнвання старого режиму. І нема порятунку ні в тому, що почало гнити, ні в тому, що завершило гниття» [25, с. 693].

Підсумовуючи викладене, також варто замислитися над тим, чи національно-визвольні та революційні рухи, що поширилися у країнах Африки у ХХ ст., принесли щастя і заможність хоча би тим новоствореним державам, які мають величезні поклади золота, платини, урану, алмазів, нафти, бодай через півстоліття після здобуття ними незалежності?

Отже, у результаті проведеного дослідження ми дійшли таких **висновків**.

1. Трагічний історичний досвід буржуазно-демократичних та соціалістичних революцій Нового часу є вельми повчальним у політико-правовому плані, оскільки якнайкраще відображає сутність всякої революції та її основні наслідки.

2. Так активна фаза бойових дій часів Голландської революції 1566–1648 рр. припинилася лише тоді, коли країну було спустошено і в обох сторін закінчилися гроші, щоб платити найманцям. Історичні Нідерланди, у підсумку, було розколото на Республіку Об'єднаних провінцій (здобула незалежність, тепер це Нідерланди) і Південні Нідерланди (залишилися під владою Габсбургів, нині це Бельгія). Враховуючи, що і Бельгія, і Нідерланди є успішними країнами з однаковим

рівнем розвитку, можна сказати, що 80-річна різанина нічого не дала цим країнам в історичній перспективі.

3. Англійська революція, або Громадянська війна 1640–1649 рр., є найкривавішим конфліктом на території Британських островів, внаслідок якого загинули щонайменше 200 тис. осіб та було встановлено диктатуру О. Кромвеля, після смерті якого відбулася реставрація монархії Стюартів. Сучасна їй у Франції війна памфлетів епохи Фронди (1648–1653 рр.) вилася в повномасштабні бойові дії із залученням іспанських військ на боці повстанців, однак монархія встояла і перемогла бунтівників; при цьому саме остаточне утвердження класичного абсолютизму (а не перемога Фронди) у другій половині XVII ст. зробило Францію епохи Людовіка Великого найвеличнішою і наймогутнішою державою в Європі.

4. Визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького 1648–1657 рр. призвела до загибелі сотень тисяч людей та Руїни 1657–1687 рр., в процесі якої втрати становили 2/3 населення України. Річ Посполита також зазнала жахливого спустошення за часів Шведського Потому 1655–1660 рр.

5. Французька революція 1789–1799 рр. призвела до Якобінського Терору 1793–1794 рр., громадянської війни у Вандеї 1793–1796 рр., спустошення, злиднів, голоду, епідемій, Революційних та Наполеонівських війн. Вся Європа не знала спокою аж до 1815 р., загинули щонайменше 4 млн осіб. У 1815 р. відбулася Реставрація Бурбонів.

6. У процесі Громадянської війни в США 1861–1865 рр. загинула найбільша кількість американців за всю історію, причому загальні втрати США у ній перевищили втрати у двох світових війнах, разом узятих. Наслідком війни стало також і кричущо беззаконня епохи Дикого Заходу (1860-ті – 1890-ті рр.).

7. Російські революції 1917 р. призвели до Громадянської війни 1917–1921 рр., іноземної інтервенції, Білого і Червоного терору, розрухи, епідемій, голоду, загибелі 10 млн. осіб, втрати територій (Польща, Фінляндія) тощо.

8. У результаті Революції 1918 р. відбувся розпад Австро-Угорської імперії, при цьому жодна її складова частина вже більше ніколи не відіграла провідної ролі у світовій політиці. Так само Революція 1918 р. в Німеччині знищила кайзерівську імперію та сприяла загостренню соціально-економічної та політичної кризи, що призвело до поширення радикалізму та переходу влади демократичним шляхом до нацистів під проводом А. Гітлера у 1933 р.

9. Таким чином, історія свідчить, що революції принесли суспільству мінімальну користь при максимальній шкоді, при цьому, на відміну від війни із зовнішнім ворогом, громадянська

війна в принципі не може обіцяти такого «призу», як загарбання нових територій, грабiж переможених та збільшення впливу держави на міжнародній арені. Результатом революційних виступів, у кращому випадку, стає звернення влади до реакційної політики, а в гіршому – хаос у суспільстві, терор, війна (як громадянська, так і з зовнішніми супротивниками), занепад економіки, розруха, голод, епідемії, численні жертви, територіальні втрати (а то й розкол держави), утвердження тиранії тощо.

Перспективними напрямками подальшої розробки цієї проблематики видається розкриття основних ідейних засад революцій Нового часу і сучасності, сутності та ества кольорових революцій сьогодення як загрози державності, а також виявлення основних засад діяльності сучасної держави щодо попередження революцій та їх деструктивних наслідків, що і планується зробити у подальшому.

Список використаних джерел

1. Соколов Б.В. 100 великих войн. Москва : Вече, 2004. 544 с.
2. Kenyon, John; Ohlmeyer, Jane, eds. The Civil Wars: A Military History of England, Scotland and Ireland, 1638-60. Oxford : Oxford University Press, 1998. 416 p.
3. Jane N. Ohlmeyer. English Civil Wars. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/event/English-Civil-Wars/The-first-English-Civil-War-1642-46> (date of reference: 08.12.2020).
4. Фронда. *Энциклопедический словарь* / Издатели Ф.А. Брокгаузъ, И.А. Ефронъ. Томъ 36-А: Франконская династія – Хаки. Санктъ-Петербургъ: Типографія Акц. Общ. Брокгаузъ-Ефронъ, 1902. С. 813–815.
5. Путешествие антиохийского патриарха Макария в Украину в середине XVII века, описанное его сыном, архидиаконом Павлом Алеппским / Пер. с араб. Г. Муркоса. Киев, 1997.
6. Лях С.Р. Визвольна війна українського народу середини 17 ст. *Українське козацтво: Мала енциклопедія* / Керівник авторського колективу Ф.Г. Турченко; Відповідальний редактор С.Р. Лях. Вид. 2-е, доп. і перероб. Київ: Генеза; Запоріжжя : Прем'єр. 2006. С. 77–81.
7. Лях С.Р. Руїна. *Українське козацтво: Мала енциклопедія* / Керівник авторського колективу Ф.Г. Турченко; Відповідальний редактор С.Р. Лях. Вид. 2-е, доп. і перероб. Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр. 2006. С. 512–515.
8. Ichnatowicz I., Landau Z., Maćzak A., Zientara B. Dzieje gospodarze Polski do roku 1939. Wyd. 3. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1988. 551 s.
9. Holland, Arthur William. French Revolution, The. *The Encyclopaedia Britannica: a Dictionary of Arts, Sciences, Literature and General Information*. Eleventh edition. Volume XI: Franciscans to Gibson. New York: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1910–1911. P. 154–171.

10. The Republic of Plato. An Ideal Commonwealth. Translated by Benjamin Jowett, M.A. With a special introduction of William Cranston Lawton. Revised edition. London – New York : The Colonial Press, 1901.
11. Хома Н.М. Історія держави та права зарубіжних країн. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 3-тє видання, стереотипне. Львів : Новий Світ-2000, 2012. 480 с.
12. Hussenet, Jacques. “Détruisez la Vendée!” Regards croisés sur les victimes et destructions de la guerre de Vendée. La Roche-sur-Yon : Centre vendéen de recherches historiques, 2007.
13. Martin, Jean-Clément (dir.). Dictionnaire de la Contre-Révolution. Perrin, 2011.
14. Sorokin, Pitirim. The Sociology of Revolution. New York : Howard Fertig, 1967. 428 p.
15. Берк Э. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию / Сокращенный перевод с английского Е.И. Гельфанд. Москва : Рудомино. 1993. 144 с.
16. Берк Э. Размышления о революции во Франции и о прениях в некоторых лондонских обществах касательно сего события, содержащиеся в письме, предполагавшемся быть отправленным некоему благородному господину в Париж / Пер. с англ. С. Векслер. Под ред. А. Бабича. London : Overseas Publications Interchange Ltd, 1992. 411 с.
17. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право : навчальний посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 312 с.
18. Каминский Л.С., Новосельский С.А. Потери в прошлых войнах (1756–1918) : справочная книга. Москва: Государственное издательство медицинской литературы, 1947. 212 с.
19. Ellis, Geoffrey. The Napoleonic Empire. The second edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003. 184 p.
20. Goubert P. L’Ancien Regime. Paris, 1973.
21. Palmer R. The World of the French Revolution. New York : Harper & Row, 1971. 282 p.
22. Токвиль А. Старый порядок и революция / Пер. с фр. Л.Н. Ефимова. Санкт-Петербург : Алетейя, 2008. 248 с.
23. Великая французская революция. *Википедия – свободная энциклопедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Великая_французская_революция (дата обращения 21.11.2020).
24. Ray M. and the editors of Encyclopaedia Britannica. Russian Civil War. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/event/Russian-Civil-War> (date of reference: 08.12.2020).
25. Душенко К.В. Большая книга афоризмов. Издание 6-е, исправленное. Москва : Издательство ЭКСМО-Пресс, 2002. 1056 с.

Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Держава і революції. Частина II. Політико-правові уроки буржуазно-демократичних і соціалістичних революцій Нового часу

Стаття присвячена з’ясуванню істинного ества та наслідків революцій за допомогою осягнення політико-правових уроків буржуазно-демократичних і соціалістичних революцій Нового часу.

З’ясовано, що Голландська революція 1566–1648 рр. призвела до спустошення та розколу країни. Англійська революція або Громадянська війна 1640–1649 рр. стала найкривавішим конфліктом на території Британських островів, призвела до диктатури О. Кромвеля, після смерті якого відбулася Реставрація Стюартів у 1660 р. Французька Фронда (1648–1653 рр.) стала карикатурним відзеркаленням Англійської революції, що не завало її із війни памфлетів перерости в повномасштабні бойові дії із залученням іноземців на боці бунтівників, втім, перемогла монархія. У процесі повстання Б. Хмельницького 1648–1657 рр. загинули сотні тисяч чоловік, а за часів Руїни 1657–1687 відбувся

занепад держави, тотальне спустошення території України та втрата нею 2/3 населення. Французька революція 1789–1799 рр. призвела до Якобінського терору 1793–1794 рр., громадянської війни у Вандеї 1793–1796 рр., голоду, розрухи, захоплення влади Наполеоном у 1799 р., Революційних воєн 1792–1799 р. і Наполеонівських воєн 1800–1815 рр., загибелі щонайменше 4 млн. чол. У Громадянській війні в США 1861–1865 рр. загинуло більше американців, ніж у двох світових війнах разом узятих, а одним з її результатів стало кричуще беззаконня епохи Дикого Заходу. Російські революції і Громадянська війна 1917–1922 рр. призвели до хаосу, терору, іноземної інтервенції, розрухи, голоду, територіальних втрат і загибелі 10 млн. осіб. У результаті Революції 1918 р. відбувся розпад Австро-Угорщини, жодна зі складових частин якої більше ніколи не відігравала ключової ролі у світовій політиці, а Революція 1918 р. в Німеччині сприяла загостренню соціально-економічної та політичної кризи, поширенню радикалізму і приходу до влади А. Гітлера у 1933 р.

Виявлено, що жодна революція не зробила нікого щасливішим, оскільки історичний досвід свідчить, що іманентно властивими їй супутниками є хаос, терор, війна, занепад економіки, розруха, голод, епідемії, численні жертви, територіальні втрати та утвердження тиранії тощо.

Ключові слова: буржуазно-демократична революція, соціалістична революція, повстання, революція, громадянська війна, хаос, терор, розруха, тиранія.

Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Государство и революции. Часть II. Политико-правовые уроки буржуазно-демократических и социалистических революций Нового времени

Статья посвящена выяснению истинного естества и последствий революций с помощью постижения политико-правовых уроков буржуазно-демократических и социалистических революций Нового времени.

Определено, что Голландская революция 1566–1648 гг. привела к опустошению и расколу страны. Английская революция, или Гражданская война 1640–1649 гг., стала наиболее кровавым конфликтом на территории Британских островов, привела к диктатуре О. Кромвеля, после смерти которого произошла Реставрация Стюартов в 1660 г. Французская Фронда (1648–1653 гг.) стала карикатурным отражением Английской революции, что не помешало ей из войны памфлетов перерасти в полномасштабные боевые действия с привлечением иностранцев на стороне бунтовщиков, впрочем, победила монархия. В ходе восстания Б. Хмельницкого 1648–1657 гг. погибли сотни тысяч человек, а во времена Руины 1657–1687 гг. произошел упадок государственности, тотальное опустошение территории Украины и потеря ею 2/3 населения. Французская революция 1789–1799 гг. привела к Якобинскому террору 1793–1794 гг., гражданской войне в Вандее 1793–1796 гг., голоду, разрухе, захвату власти Наполеоном в 1799 г., Революционным войнам 1792–1799 гг. и Наполеоновским войнам 1800–1815 гг., гибели минимум 4 млн. чел. Во время Гражданской войны в США 1861–1865 гг. погибло больше американцев, чем в двух мировых войнах вместе взятых, а одним из ее результатов стало вопиющее беззаконие Дикого Запада. Российские революции и Гражданская война 1917–1922 гг. привели к хаосу, террору, иностранной интервенции, разрухе, голоду, территориальным потерям и гибели 10 млн. чел. В результате Революции 1918 г. произошел распад Австро-Венгрии, причем ни одна из ее частей более никогда не играла ключевой роли в мировой политике, а Революция 1918 г. в Германии способствовала обострению социально-экономического и политического кризиса, распространению радикализма и приходу к власти А. Гитлера в 1933 г.

Вывявлено, что ни одна революция не сделала никого счастливее, поскольку исторический опыт свидетельствует, что имманентно свойственными ей спутниками являются хаос, террор, война, упадок экономики, разруха, голод, эпидемии, многочисленные жертвы, территориальные утраты и утверждение тирании и т.п.

Ключевые слова: буржуазно-демократическая революция, социалистическая революция, восстание, революция, гражданская война, хаос, террор, разруха, тиранія.

Kononenko Yu., Dzholos S. The state and revolutions. Part II. Political and legal lessons of the bourgeois-democratic and socialist revolutions of the Modern age

The article is devoted to the investigation of the essence and consequences of revolutions with the help of the study of the political and legal lessons of the bourgeois-democratic and socialist revolutions of the Modern age.

It was found that the Dutch Revolution of 1566–1648 led to the devastation and breakup of a country. The English Revolution and the Civil War of 1640–1649 was the bloodiest conflict on the territory of the British Isles, led to the dictatorship of O. Cromwell, but the monarchy of Stewarts was restored in 1660, after his death. The French Fronde of 1648–1653 became a caricature reflection of the English Revolution, at the same time the pamphlet war escalated into full-scale hostilities involving foreigners on the side of the rebels, but the monarchy won. Hundreds of thousands of people died during the Khmelnytsky Uprising of 1648–1657, and during the epoch of the Ruin of 1657–1687 there was a decline of the state, total devastation of the territory of Ukraine, and it lost 2/3 of the population. The French Revolution of 1789–1799 led to the Jacobin Terror of 1793–1794, the War in the Vendée of 1793–1796, famine, devastation, seizure of power by Napoleon in 1799, the Revolutionary Wars of 1792–1799, the Napoleonic Wars of 1800–1815 and to the death of at least 4 million people. The American Civil War of 1861–1865 killed more Americans than the two world wars combined, and one of its results was the blatant lawlessness of the Wild West. The Russian Revolutions and the Civil War of 1917–1922 led to chaos, terror, foreign intervention, devastation, famine, territorial loss, and the deaths of 10 million people. As a result of the Revolution of 1918, Austria-Hungary disintegrated, and after that time any of its parts never played a key role in world politics. The revolution of 1918 in Germany led to an exacerbation of the socio-economic and political crisis, the spread of radicalism and the coming to power of A. Hitler in 1933.

It was found that revolution never brings the happiness to society, because it is always connected with the chaos, terror, war, economic decline, devastation, famine, epidemics, numerous casualties, territorial losses, tyranny, etc.

Key words: bourgeois-democratic revolution, socialist revolution, rebellion, revolution, civil war, chaos, terror, devastation, tyranny.